

TURUN MAANOIKEUDEN VARHAISHISTORIAA

Kirjoittanut JALMARI JAAKKOLA

Unionimurros Suomen oikeuselämässä

I

On tavallaan syvästi inhimillistä ja luonnollista, että keskeinen ja mahtava historian henkilö varjostaa edeltäjänsä ja seuraajansa jopa osaksi häntä edeltävän ja seuraavan ajan. Erikoisen selvää on tämä 1400-lukumme hallitsevimman valtahahmon, Maunu Tavastin, kohdalla. Ei voi näet torjua vaikutelmaa, että Maunu Tavast, joka kaikesta päättäen vanhimman historiamme isän, Maunu Särkilahden luonnehdinnan mukaan¹ oli ”sekä todellisuudessa että nimeltään suuri”. magnus et re et nomine, on jälkimaailman tajunnassa osaltaan himmentänyt hänen erittäin vaikeassa murrosvaiheessa eläneen edeltäjänsä Bero II:n Balkin ja hänen pitkäaikaisen tuomiorovastinsa ja myrskyisenä aikana hallinneen sekä opineisuudestaan tunnetun seuraajansa Olavi Maununpojan muistokuvaa. Maunu Tavastin loistava kuva selittänee myös, miksi sekä tämän ajan pohjoismaisessa että suomalaisessa oikeushistoriassa perin ainutlaatuisen *Turun maanoikeuden synty* on yleisessä tajunnassa ja kysymystä yksityiskohtaisesti käsittelemättä viety hänen tililleen.

Vaikka Maunu Tavastista tulikin kantavin harjahirsi Turun maanoikeuden myöhemmässä rakentamisessa ja vaikka olem-

¹ Vrt. lähemmin J. JAAKKOLA: Vanhimmat historialliset kopiokirjamme s. 205 ja seur.

mekin jo yleisesityksessämme pyrkineet asettamaan tämän korkeimman oikeusasteemme synnyn oikeisiin historiallisiin puitteisiin,² niin ansainnee sen alkuvaihe sekä maamme julkisen elämän edustajien ja kansan varhaisin suhtautuminen siihen varsinkin sen vuoksi, että tähän puoleen maanoikeuden synnyssä on kiinnitetty tuskin mitään, vielä vähemmän järjestelmällistä, huomiota, uutta valaisua.

II

Lähtökohdan Turun maanoikeuden syntyhistoriaan tarjoaa uuden *unionihallinnon suunnitelmallinen puuttuminen Suomen oikeuselämään*.

Kun unionin luoja, valtioviisas Margareta, sai — ohi valtakunnan ja Ruotsin valtioneuvoston — Bo Jooninpojan panttidominaattiin kuuluneen Suomen kokonaisuudessaan haltuunsa, siirtyi sekä oikeudellisesti että käytännössä maamme oikeuselämä hänen täydelliseen määräämisvaltaansa. Se tosiasia, että Suomen laamanni Jeppe Djäkn — uskollisuutensa hallitsijattareen purkaen — yhtyi Knuut Bonpojan poliittiseen seikkailuun Länsi-Suomessa,³ pakotti vuorostaan voitolle päässeen unionikuningattaren suoranaiseen voimatoimenpiteeseen Suomen oikeuselämässä. Ohittaen Suomen laamannin vaalissa Ruotsin valtaneuvokset ja ylimyskelokkaat, joista viimeinen kukistui Turussa, sekä ilmeisesti katsoen vapautuneensa myös niistä voimakkaista kansallisistakin vaatimuksista, joita piispa Bero, Suomen rälssi ja rahvas olivat maanpetturiksi osoittautuneen laamannin vaalissa viranhaltijalle asettaneet,⁴ lähettää unionihallitus tanskalaissyntyisen uskottunsa Klaus Flemingin laamannina hoitamaan tätä maamme oikeuselämän johtoasemaa.

² J. JAAKKOLA: Suomen myöhäiskeskiaika I s. 88 ja seur.

³ Vrt. lähemmin J. JAAKKOLA: Suomen sydänkeskiaika s. 496 ja seur.

⁴ J. JAAKKOLA: Suomen sydänkeskiaika s. 461 ja seur.

Suomen rälssin suhtautuminen uuteen oikeusreformiin

Vaikka ei lähteistä ilmenekään, miten tähän huomattavaan maamme oikeuselämän uudistajaan aluksi suhtauduttiin, niin ei liioin mitään intoutumista unionihallituksen ja sen tšekäläsen edustajan alulle panemaan oikeusreformiin ole vanhoihin historiallisiin perinteisiin eläytyneen *rälssin* piirissä todettavissa eipä riittävin perustein edes edellytettävissä.

Tätä Suomen rälssin ymmärrettävästi penseää asennetta vierassyntyisen laamannin nimittämisellä alkaneeseen unionipoliittiseen oikeusreformiin lisäsi se ankara oikeudellinen tilitys, joka nuoren unionikuninkaan omalla johdolla v. 1403 suoritettiin Viipurin linnaläänissä,⁵ sekä se oikeudellisilta muodoiltaan meillä poikkeuksellinen rälssinperuutus ja tämän yhteydessä tapahtuva juhlava tutkintokäräjien pito, joka v. 1405 pyyhähti yli maan.⁶ Oikeudelliselta kannalta havainnollisesti hovimestari Jussi Duwan ja laamanni Klaus Flemingin osallistuminen vuoden 1405 kärjäkiertueeseen murrostapah- tumien ja peruutuksen rusikoimalle rälssille unionivallan jatkuvaan oikeudellistakin voittokulkua. Määräämällä vuoden 1405 kärjäkiertueeseen osallistuneen ja kaikesta päättäen Turun linnan hallintoa hoitaneen Jöns Antinpoika Garpin kotoiseksi kuninkaantuomiovaltaiseksi⁷ sai unionikuningas — kuten jo v. 1403 Viipurissa — johtavan länsisuomalaisenkin linnan päälliköstä uuden unionipoliittisen oikeusreformin kannattajan. Nimenomaan sen jälkeen kuin Klaus Flemingin kaikesta päättäen maltillinen toiminta ja todennäköinen avioitumienkin maassamme⁸ sekä huomattavien rälssimiesten osan-

⁵ J. JAAKKOLA: Suomen myöhäiskeskiaika I s. 44 ja seur.

⁶ J. JAAKKOLA: Suomen myöhäiskeskiaika I s. 59 ja seur. Kuten esityksestämme ilmenee, tunnetaan vuoden 1405 tutkintokäräjien tuomioista vain varsin rajoitettu määrä.

⁷ Mustakirja s. 228 ja seur.

⁸ Vrt. J. RAMSAY: Frälsesläkter i Finland s. 116.

otto vuoden 1405 kärjäkiertueeseen olivat ainakin osaltaan lähentäneet rälssiä unionihallinnon ja sen tšekäläisen edustajan oikeudellisiin tavoitteisiin, merkitsi Jöns Antinpoika Garpin pääsy kuninkaantuomiovaltaiseksi ja ennen alkukesää v. 1407 tapahtunut Klaus Lydikenpoika Djäknin tulo Pohja-Suomen, Norrfinne,⁹ kihlakunnan tuomariksi, kahden tšekäläisen mahtisuvun aktiivista myötätymistä uuteen oikeusjärjestykseen sekä samalla huomattavaa, jopa kahdella eri linjalla todettavaa kehitysaskelta maanoikeutta kohti.

Kuten kaikissa oikeusasteissa tapahtui vuosina 1405—07 havainnollista käsityskannan selvennystä myös Suomen yleiseen oikeudelliseen asemaan nähden. Ilmeisesti pyrkien välttämään niitä varmaan kaikin puolin suuria rasiuksia, joista vuoden 1405 kiertäviin tutkintokäräjiin osallistuneilla oli varoittavia kokemuksia, aletaan maata katsoa kuninkaanoikeuteen nähden yhtenäiseksi alueeksi. Tämän mukaisesti pitää jo Jöns Antinpoika Garp kuninkaantuomiovaltaisena viimeiset tutkintokäräjät Turussa. Hänen alulle panemaansa perinnettä jatkavat ne tutkintokäräjät, joita unionikuninkaan edustajat kesäkuun alkupuolella v. 1407 pitivät Turussa.¹⁰

Jo ennen kuin uuteen oikeusjärjestykseen vähitellen eläytyvä Suomen rälssi sai Pyhän Nikolauksen juhlassa¹¹ — Suomen myöhempänä itsenäisyyspäivänä — tutustua nuoreen hallitsijaansa ja vereksin uskollisuusvaloin vannoutua uuteen oikeusjärjestykseen, oli myös kirkon täytynyt viimeistään samassa tilaisuudessa luopua oikeudellisesta epäroinnistään.

⁹ Tämä nimitys edellyttää jo sinänsä oikeudellisia järjestelysuunnitelmia Etelä-Suomeenkin, Sundherfinne, nähden. Vrt. näihin nimityksiin nähden Musta kirja ss. 233—235.

¹⁰ Musta kirja s. 228 ja seur., 233 ja seur.

¹¹ Kuten tunnettua, ovat kirkkojuhlat meilläkin monipäiväisiä. Siihen nähden, että kanslia jakaa rälssikirjeitä joulukuun 7 p:nä, on suurimpien juhlallisuuksien ja neuvottelujen täytynyt tapahtua juuri Pyhän Nikolauksen päivänä tai aattona. Vrt. rälssikirjeisiin nähden, joita on täytynyt olla paljon runsaammin kuin säilyneistä lähteistä ilmenee, J. JAAKKOLA: Suomen myöhäiskeskiaika I s. 74 ja 117 lähdeviitteineen.

Kirkon suhtautuminen uuteen oikeusreformiin

I

Kirkon epäröintiä syntymässä olevaa kotoista maanoikeutta ja sen kirkon oikeuksiin ulottuvaa kompetenssia kohtaan valaisevat erittäin kiintoisalla tavalla ne tutkintokäräjätuomiot, joita annetaan Turussa kesäkuun alkupuolella v. 1407 ja jotka — päättäen siitä, että tunnetut ratkaisut koskevat vain kirkkoa¹² — johtunevatkin lähinnä unionikuninkaan tietoon tavalla tai toisella¹³ saatetusta piispan tyytymättömyydestä. Valaisevimpana todisteena tästä on 10 p:nä kesäkuuta v. 1407 annettu tuomio, joka koskee piispan ja Liedon pitäjän keskeistä riitaa ensinmainitun osuudesta Halisten koskeen ja hänen sinne rakennuttamastaan myllypadosta.

Tuomion antajina esiintyvät unionikuninkaan Suomeen lähettämä kuninkaantuomiovaltuutettu, Itägöötanmaan laamanni Iivar Niklinpoika,¹⁴ ennestään Suomessa tunnettu hovimestari Jussi Duwa, laamanni Klaus Fleming sekä Pohja-Suomen kihlakunnan tuomari Klaus Lydikenpoika. Sen mukaan olivat Liedon pitäjän asukkaat valittaneet, että piispa Bero oli rakennuttamallaan myllypadolla tukkinut heidän lailliset kalastusosuutensa Halisten koskessa ja että he haastettuaan hänet käräjille¹⁵ eivät saaneet koskaan oikeutta sen vuoksi, että piispa oli aina vedonnut ”korkeasyntyiseen ruhtinaaseen, ku-

¹² Musta kirja ss. 233—235.

¹³ Mahdollista on, että Maunu Tavast on v. 1406 liikkunut joko Jöns Antinpojan, joka, kuten voimme toisaalla osoittaa, näyttää olevan hänen läheinen sukulaisensa, tai piispan asioilla.

¹⁴ Vrt. häneen nähden Svenskt Diplomatarium I, hakemisto s. 771 sivuviitteinen.

¹⁵ Kun ei 10 p:nä kesäkuuta v. 1407 annetussa tuomiossa mihinkään aikaisempaan tuomioon tai edes asian varsinaiseen oikeudelliseen käsittelyyn viitata, niin näyttää piispa periaatteellisella asenteellaan tehneen jutun ratkaisun mahdottomaksi. Olisiko tämän mukaisesti myös tulkittava outo käsite ”maningh tingh”.

ningas Eerikiin, ja hänen neuvoskuntaansa".¹⁶ Vaikka piispan kanta olikin — siihen nähden, että kirkon privilegit meillä olivat laajalti valtakunnallisia ja sen saamat rälssi- ja muut oikeudet kuninkaan tai valtaneuvoston vahvistamia ja että hän oikeudellisesti kuului valtakunnalliseen kirkkoprovinsiin,¹⁷ jonka päämiehenäkin sattui olemaan hänelle tuttu suomalaissyntyinen arkkipiispa Henricus Caroli — erittäin luonnollinen, niin herätti sitkeä vetoaminen kuninkaan ja hänen valtaneuvostonsa, jolla ei lain mukaan¹⁸ voitu tarkoittaa muuta kuin valtakunnan — siis Ruotsin — valtaneuvostoa, unionihallituksessa kiusallista huomiota.

Kun ei unionikuningas — jo olosuhteidenkin tuntemisen puutteesta — katsonut itse voivansa antaa tässä ja varmaan muissakaan kirkkoa koskevissa asioissa tuomioita ja vielä vähemmän ottaa niitä käsiteltäväksi valtakunnan neuvostossa, jota hän, kuten toisissakin valtakunnissaan pyrki järjestelmällisesti sivuuttamaan hahmoutumassa olevan unionistisen valtaneuvoston tieltä, niin jäi jäljelle vain mahdollisuus selvittää tämä Suomen oikeudellista asemaa koskeva kriisi uudella, tänne lähetettävällä tutkintotuomarikunnalla.

Tämä uusi tutkijatuomarikunta, joka jo sinänsä katkaisi meillä oletettavan kotoisen kuninkaantuomiovaltuutetun¹⁹ oikeudet, kävi puolestaan erittäin kiusalliseksi piispalle.

¹⁶ Musta kirja s. 235.

¹⁷ Tämä seikka sai erikoisen korostuksen m.m. valtakunnan patronusten palvonnan ulottamisesta Turkuun. Vrt. lähemmin J. JAAKKOLA: Kansallisyhymyksistä valtakunnan patronuksiin. Xenia Ruuthiana s. 17 ja seur.

¹⁸ Tuomiossa vedotaankin nimenomaan lakikirjaan, lagbokin, jolla voidaan tarkoittaa vain valtakunnan maanlakia.

¹⁹ Mahdollisesti onkin piispa kieltäytynyt tunnustamasta juuri yksinäisen, kotoisen kuninkaantuomiovaltaisen, jonka henkilökohtaistakaan suhdetta piispaan ei tunneta, antamaa tuomiota. Täysin ymmärrettävää onkin, että piispa on pitänyt yhdelle henkilölle uskottua kuninkaan tuomiovaltaa kirkon perinnäisen oikeusturvan kannalta arveluttavana. Mikäli, kuten on todennäköistä, näin on asianlaita, lienee juuri piispan vastarinta lähinnä aiheuttanut sen, että syntyvän maanoikeuden tuomaristosta tulee kollegiaalinen tuomioistuin.

Piispa Beron, joka vuoden 1405 kärjäkiertueeseen osallistuneena oli hyväksynyt hovimestari Jussi Duwan ja silloisen ruotsalaisen kuninkaantuomiovaltuutetun kuninkaan puolesta antamat tuomiot, oli näet vaikeata jopa mahdotonta olla hyväksymättä tuomioita, joita Jussi Duwa ja hänen ohellaan kuninkaantuomiovaltaisena toimiva korkea ruotsalainen oikeusviranomainen Suomen laamannin ja Pohja-Suomen tuomarin kera kuninkaan nimessä olivat valmiit antamaan. Jos muistaa sen tavattoman huomion, jonka piispan asenne oli unionikuninkaassa herättänyt, sekä tämän poikkeukselliset ynnä paljon vaivaa ja varmaan kulujakin vaatineet toimenpiteet uusien tutkintotuomarien lähettämiseksi, niin olisi piispan kielteinen suhtautuminen näiden tuomiovaltaan voitu tulkita miltei kuninkaan valtuutettujen palauttamiseksi. Tässä mielessä merkitsi piispa Beron suostuminen unionivaltuutettujen 10 p:nä kesäkuuta v. 1407 antamaan tuomioon Suomen oikeudellisen erikoisaseman käytännöllistä tunnustamista unionivallan piirissä sekä samalla nähtävästi vielä myöhemminkin ratkaisevaksi katsottua askelta Turun maanoikeutta kohti. Perustavaluontoisena ansaitseekin 10 p:nä kesäkuuta v. 1407 **langetettu tuomio** oikeudellisilta käsittelymuodoiltaanikin lähempää huomiota.

II

Tuomio toteaa aluksi piispan selvästi Turussa antaman suostumuksen tutkintokäräjien julistamaan tuomioon. Vaikuttaa ilmeiseltä, että tämän oikeusjutun periaatteellinen alkuvaihe on siihen nähden, että toinen riitapuoli, lietolaiset, joiden suostumus myös oli välttämätön ja jotka olivat olennaiselta osaltaan suomenkielisiä, käsitelty tai ainakin tulkittu myös näiden äidinkielellä.

Toinen käsittelyvaihe tapahtui itse riidanalaisella paikalla,

Halisten koskella, jonne tuomarit useiden kirkon miesten ja maallikkojen ohella saapuivat. Siellä mitattiin köydellä rannalta rannalle joen yli kunkin rajatunnuksin ²⁰ merkitty osuus. On selvää, että tämäkin perin kansanomaisissa muodoissa tapahtunut oikeustoimitus suoritettiin ainakin olennaiselta osalta suomenkielellä, josta jo sellainen oikeus- ja mittaustermikin kuin tuomiossa vilahtava suomenkielinen ”laga oos” eli ”aas” (= osa ²¹), jota käytetään ”rættha luth” eli ”loth” käsitteen vastineena, havainnollisesti puhuu.²² Alkukesän tuomiot v. 1407 merkitsivät näin eräänlaista kansallisesti ja kielellisestikin todettavaa ”unionioikeuden” ja ”Suomen oikeuden” yhteensulamista ²³

Niistä vuoden 1405 käräjäkiertueen osanottajista, jotka — kuten piispa Bero, hovimestari Jussi Duwa, laamanni Klaus Fleming, Klaus Lydikenpoika y.m. — olivat kovalla kiireellä rämpineet talvikinosten kattamia Suomen erämaita, vaikuttivat vuoden 1407 alkukesän tutkintokäräjät vehreyteensä puhjenneessa Turussa suoranaiselta idylliltä. Erikoisesti oli näin laita kesäkuun 10 p:n istunnossa, joka merkitsi pitkän oikeudellisen jännityksen lopullista laukeamista Turussa, käräjäväen kiintoisaa retkeilyä Halisten koskelle ja kaiken päätteeksi varmaan vielä Turun linnan salissa tai jossakin kiltatuvassa Pohjolan valoisan kesäyön hämärässä välähtävien juhlakoussienkin tyhjentämistä.

²⁰ ... met raa ok raamærke... Musta kirja s. 235.

²¹ Mikään muu käsite ei voine tulla kysymykseen.

²² Valitettavasti ei yksityiskohtaista tutkimusta suomalaisen lakikielen käytöstä keskiajalla vielä ole.

²³ Todennäköisesti on kysymys samanlaisesta kielellisestä sekaantumasta kuin esim. Mathias Kettilmundinpojan v. 1324 antamassa tuomiossa esiintyvä ja selittämättä jäänyt ”pöhe” (= pyhä?), joka vaittomasti soveltuisi rajatuomiossa luonnolliseksi teknilliseksi termiksi muinaissuomalaisesta rajan ”pyhittämisestä”. Vrt. Musta kirja s. 24.

III

Edellä esitetty kevätkesän tuomio näyttää kahdessakin suhteessa ratkaisevasti määränneen syntymässä olevan *maan-oikeuden oikeudellisten muotojen* hahmoutumisen.

Mikäli piispa oli, kuten näyttää todennäköiseltä, kieltäytynyt tunnustamasta Turun voudin kuninkaantuomiovaltaisena²⁴ yksin käyttämää tuomio-oikeutta kirkkoon nähden, esti hän kuninkaanoikeuden käytön vajoamasta, kuten Bo Joninpojan aikana oli tapahtunut, vain Turun voudin tai muun hallinnollisen viranomaisen mekaaniseen mielivaltaan. Kuvattu piispa Beron päättäväisyys sekä se tosiasia, että hän suostui vain jäseniltään arvovaltaisen oikeusistuimen langettamaan tuomioon, vaikutti ratkaisevalla tavalla siihen, että hahmoutuvasta maanoikeudesta tuli alusta alkaen kollegiaalisen luottamusmiehistön tai tuomariston johtama oikeusaste. Ja kun vierasmaisten oikeusviranomaisten jatkuva lähettäminen Suomeen kävi unionikuninkaalle hankalaksi ja taloudellisesti kalliiksi, näyttää hänkin — ilmeisesti ainakin jo maanoikeutta perustaessaan — tajunneen tšekäläisten uskottujensa käyttömahdollisuudet.

Tällaista ratkaisua edistivät myös Turun tarjoamat poikkeuksellisen kiitolliset edellytykset.

Kuten näet kotimainen kuninkaantuomiovaltainen oli tavallista syvemmin ymmärtänyt Turun keskeisen aseman maan oikeuselämässä, niin osasi kirkko puolestaan juontaa syntyvän maanoikeuden oman Turku-keskeisen elämänsä tahtiin. On näet tuskin katsottava sattumaksi, että kun oli valittava sekä tuomareille että oikeuden etsijöille välttämätön vuotuinen maanoikeuden kokoontumispäivä, tällaiseksi määrättiin kahdeksas päivä ennen kesäistä Pyhän Henrikin päivää, siis samainen 10 p. kesäkuuta, jolloin edellä käsitelty perustavaluontoinen tuomio oli annettu. Kun tällainen määräpäivä oli

²⁴ Muunlaista kuninkaanoikeuden käyttäjää, jollaisesta piispan riitajutussa on kysymys, ei tältä ajalta tunneta.

ilmeisesti välttämätön jo Turun maanoikeuden varhaisimmassa perustamispäätöksessä,²⁵ jonka yleiseen hyväksytyyn käsityksen mukaan unionikuningas antoi maassa käydessään v. 1407, niin on 10. p:nä kesäkuuta annettu tuomio vielä ollut maanoikeuden istuntopäivää suunniteltaessa ilmeisen vereksessä muistossa. Se tosiasia, että tämä määräpäivä varasi maanoikeuden istunnoille Pyhän Henrikin kesäjuhlaa edeltävän viikon, jolloin sekä viranomaiset että kansa saapuivat koko maasta Suomen suojeluspyhimyksen suurjuhlaan, antoi uudelle maanoikeudelle juuri Turussa samalla kertaa sekä poikkeuksellisen edullisen käytännöllisen että arvokkaan kansallisen ja kirkollisen perinnepohjan.²⁶

Vaikka Maunu Tavastilla onkin jo v:lta 1406 todettava kosketus unionikuninkaaseen²⁷ ja vaikka hän v. 1407 arkkiteiniksi²⁸ tullessaan on voinut unionikuninkaan maassa käynnin aikana toimia tämän jonkinlaisena kanslerinakin,²⁹ niin on

²⁵ Kuten maanoikeuden jäsenistön koostumus on myös sen koontumisaika lopullisesti päätetty vasta unionikuninkaan maassa käydessä.

²⁶ Kirkkomme yleistä pyrkimystä kirkollisten juhliemme yhdistämiseen on Maliniemi korostanut. Vrt. A. MALINIEMI: Eräs piirre Turun tuomiokirkon keskiaikaisten juhlien aikajärjestyksessä. Turun Historiallisen yhdistyksen julkaisuja III s. 67 ja seur. Se tosiasia, että Pyhän Henrikin kesäjuhla liittyi tuomiokirkon dedicatiopäivään, teki maanoikeuden liittämisen samaan juhlahajaksoon erikoisen luonnolliseksi ja tehokkaaksi.

²⁷ Musta kirja s. 232.

²⁸ Hänen arkkiteiniksi tulonsa tunnetaan hänen myöhemmästä välillisestä ilmoituksestaan, joka osaksi on tulkinnan varainen. Musta kirja s. 358. Vaikuttaa kuitenkin ilmeiseltä, että hän jo kuninkaan vuoden 1407 lopulla Suomessa käydessä on ollut arkkiteini.

²⁹ Muunlaista reaalista kanslerin tehtävää — kaikkein vähimmin unionikuninkaan toisissa maissa — tuskin voi olettaa. Sekä jo ennestään kuninkaan tuntemana että kirkolliselta arvoltaan ja sukuperältään sopikin Maunu Tavast luonnollisimmin sellaiseen edustavan "yleisihteerin" tai "kanslerin" tehtävään, jollaista vierailevan unionikuninkaan tšekäläisen kanslian hoito jo maan olojenkin tuntemisen kannalta edellytti.

hiippakuntamme asenteen asemansa perusteella kuitenkin määrännyt piispa Bero, vieläpä niin ratkaisevasti, että kirkko oli valmis heti puolustamaan uuden maanoikeuden tuomiovaltaa oikeusriidassaan Turun kaupunkiakin vastaan.

P o r v a r i s t o n v a r h a i s s u h d e m a a n - o i k e u t e e n

Tämä kokonaan huomiotta jäänyt riita Suomen uuden maanoikeuden oikeuskompetenssista ilmenee siinä yli vuosikymmenen kestävässä oikeudenkäynnissä, jonka *Turun kaupunki* alkaa sikäläisen tuomiorovastin pöytään kuuluvan Skarpakullan rajoista. Tämän sitkeän riidan alkuvaihe tunnetaan vain Pentti Lydikenpojan monia vuosia itse oikeustoimituksen jälkeen Turun tuomiorovasti Fredericus Trastille lähettämästä selonteosta.³⁰

Tästä ilmenee, että riidan oli aiheuttanut tuomiorovasti Gerlacus Naghil, joka on kuollut ennen alkuvuotta 1409,³¹ aittaamalla alueen, johon hänellä ei Turun porvarien mukaan ollut oikeutta. Riidan johdosta asetettiin syynilautakunta, jota johti Piikkiön kihlakunnan tuomari Pentti Lydikenpoika. Kun tämä itse toimi tässä virassa todettavasti vuoteen 1410,³² niin lankeaa riita ajallisesti maanoikeuden ensi vuosiin 1407—1410. Kun syynilautakunnan päätös ilmeisesti oli kaupungille epäedullinen, kielsivät Turun kaupungin edustajat

³⁰ Pentti Lydikenpojan kirjeen on Hausen päivännyt v:teen 1422. Se voi Fredericus Trastin tuomiorovastiksi tuloa silmällä pitäen kuitenkin palautua ainakin vuoteen 1421, jopa aikaisemmaksi. Vrt. Musta kirja s. 298 ja Finl. Med. Urk. II 279, 286.

³¹ Tämän voi päättää seuraavan tuomiorovastin nimitysajasta. Finl. Med. Urk. II ss. 86—87.

³² Finl. Med. Urk. II s. 104. Seuraava Piikkiön kihlakunnan tuomari mainitaan jo alkupuolella v. 1412, mutta on voinut olla virassa jo 1410 seuduilta lähtien. Vrt. Finl. Med. Urk. II ss. 100, 126.

Hintsa Knap ja Hintsa Nathal, että tuomiorovastilla olisi ollut mitään oikeutta tekoonsa. Syynilautakunnan jäsenten puolestaan tarjoutuessa valallaan vahvistamaan maanoikeudessa käsityksensä, kieltäytyivät kaupungin edustajat ehdotukseen suostumasta ja vetosivat asiassa kuninkaaseen.

Kysymyksessä on selvästi samantapainen kaupungin oikeudellisten privilegioiden kaventamisen pelosta johtuva pyrkimys säilyttää — äsken perustetun maanoikeuden ohi — kaupungin tähänastinen perinnäinen oikeussuhde hallitsijaan, jollaista edellä olemme kirkon osalta käsitelleet. Mutta kirkonkin taivuttua kotoisen maanoikeuden alaisuuteen ja vieläpä asetuttua kannattamaan riidassa koko arvovallallaan sen tuomio-oikeutta jäi Turun kaupungin vetoamus jo alusta lähtien toivottomaksi.

Vaikka emme tiedä, onko turkulaisten vetoamus kuninkaaseen saatettu, kuten tuntuisi luonnollisimmalta, maanoikeuden välityksellä vaiko muuta tietä hallitsijan tietoon, ei tämän kannan otosta voinut jäädä epäilystä.

Ryhtymättä — nimenomaan äsken suorittamansa maanoikeuden perustamisen jälkeen — itse tuomariksi tai enää edes huomattaviin tai poikkeuksellisiin toimenpiteisiin asiassa valtuuttaa unionikuningas ilmeisesti — siihen nähden, ettei asiassa myöhempää vetoamista hallitsijaan tunneta — jutun maanoikeuden käsiteltäväksi. Tämä asettaa rajan tutkimista varten, kaikesta päättäen, kuten toisaalla tulemme esittämään, viimeistään 1413³³ uuden syynilautakunnan, jossa asian aikaisimmassa vaiheessa tunnettu Pentti Lydikenpoika nyt toimii ”kuninkaan puolesta”, ex parte Domini regis, ja johon kaupunkikin nimittää uudet edustajat.³⁴ Ilmeisesti hetimiten uuden syynilautakunnan asettamisen jälkeen suorittaakin se rajantarkistuksen, jonka tulos kuitenkin jää nähtävästi riita-

³³ Palaamme tähän aikamäärään toisessa tutkielmassa.

³⁴ Musta kirja s. 293.

puolien haluttomuudesta jättää asia lopullisesti päätettäväksi³⁵ ”joiksikin vuosiksi” makaamaan maanoikeuteen.

Tärkeintä Turun maanoikeuden varhaishistorian kannalta on, että juttu pysyy jatkuvasti tämän korkeimman oikeutemme käsittelypiirissä. Kuultuaan eräillä uusilla jäsenillä täydennettyä aikaisempaa syynilautakuntaa antaa Turun maanoikeus 27 p:nä elokuuta v. 1423 rajariidassa lopullisen päätöksen. Siinä raja määrätään siirrettäväksi oikeaan paikkaan ja tuomiorovasti Fredericus Trast langetetaan — selvästi edeltäjiensä rikkomuksesta — väkivaltaisesta rajanylityksestä tällaisissa riidoissa tavalliseen 40 markan sakkoon.³⁶

Kuten edellä käsitellyn oikeusjutun kulusta näkyy, ovat sekä Turun maanoikeus itse että unionikuningas pitäneet horjumatta kiinni periaatteesta, että Turku ja ilmeisesti muutkin Suomen kaupungit sekä kaupunkioikeuden alaiset asiat³⁷ kuuluivat — jotakin täysin poikkeuksellista vetoamusta unioninkinakaaseen lukuun ottamatta — säännöllisessä korkeimmassa oikeudenkäytössä maahan perustetun ylimmän oikeusasteen tuomio- ja valvontavaltaan.

Talonpojiston varhaisuhde maanoikeuteen

Vieläkin voimakkaammin kuin kaupunkioikeutta varjosti Turun maanoikeus *maaseutumme tähänastista oikeudellista rakennetta*.

³⁵ Mahdollisesti ovat Turun pormestarit ja raati, jotka mainitaan kantajina, jouduttaneet ratkaisua. Samaan yhteyteen on kietoutunut uusi piispan ja tuomiokapitulin sekä Turun porvarien välinen riita savihautoista. Musta kirja ss. 307—308 ja 309—310.

³⁶ Musta kirja ss. 307—308.

³⁷ Tällaisista on asiakirjallisiakin todisteita. Vrt. esim. Musta kirja s. 260 (v:lta 1414) y.m.

Jo se tosiasia, että tähän asti säännöllisiksi katsotut ja maakuntajärjestystä seuraavat tutkintokäräjäkiertueet hävisivät, siirsi korkeimman perinnäisen oikeudenkäytön maakunnista — joiden rajojakin maanoikeus, kuten Hämeen ja Karjalan osalta v. 1415 tapahtui, katsoi ainakin todettavitta valtuuksitta voivansa tarkistaa³⁸ — maan oikeudelliseksikin pääkaupungiksi kehittyvään Turkuun. Samoin kuin toisaalta koko maan joutuminen uuteen oikeudelliseen näkökulmaan heikensi toisaalta myös jo ennen maanoikeuden syntyä alkanut uusi kihlakuntajako,³⁹ joka suhteellisen nopeasti pyyhkähti yli maan, alhaaltakin käsin vanhojen maakuntien perinnäistä oikeudellista luonnetta. Tämä sekä ylhäältä että alhaalta tapahtuva murros varsinaisessa oikeudenkäytössä kuuluuakin syvälimpiin, mitä meidän talonpoikaisissa oloissamme ja maamme keskiaikaisessa oikeushistoriassa yleensäkkään on osoitettavissa.

Riittävästi tajuamatta unionihallituksen pyrkimystä luoda Suomesta käytännössä oikeudellisesti valtakunnasta riippumaton, omavarainen unionimaa, jolla oli suora yhteys unionikuninkaaseen, ja voimatta eläytyä niin nopeasti kuin tilanne olisi vaatinut, muuttuneisiin oikeudenkäytön muotoihin pelkäsi Suomen epäluuloinen ja itsepäinen talonpojisto — Turun porvarien tapaan — uuden maanoikeuden kaventavan sille taatua perinnäistä oikeusturvaa ja varsinkin sen mieliin syvästi juurtunutta kuninkaissa käyntiä. Suomen talonpoikien perin omalaatuisissa omistus- ja oikeusoloissa olikin varmaan ainakin osaksi — kuten esim. vesi- ja eräoikeutemme alalla — tapauksia, joissa uusi maanoikeus tuskin itsekään saattoi siihen katsoen, että laki ei niihin nähden säätänyt mitään, evätä perinnäistä vetoamista kuninkaaseen.

³⁸ Musta kirja ss. 262—263.

³⁹ Vrt. uusien kihlakuntien syntyyn nähden lähemmin J. JAAKKOLA: Suomen sydänkeskiaika I s. 95 ja seur.

Vaikka perinnäisen vanha kuninkaissa käynti kuvastikin kansan luottamusta hallitsijaan, tuki tämä kuitenkin horjumatta maanoikeuden julkista arvovaltaa. Jo ennen vuotta 1414 on hän todennäköisimmin jossakin jälkimaailmalta hävinneessä ohjeessa antanut käskyn,⁴⁰ että maanoikeuden oli käsiteltävä kaikki kuninkaalle esitetyt valitukset. 22 p:nä marraskuuta v. 1414 käskee hän vihdoin varsin päättävässä äänilajissa, ”että Turun maanoikeuden oli pidettävä huoli siitä, että köyhien miesten maasta (=Suomesta) ei tarvitse juoksennella luoksemme valituksineen”.⁴¹ Antamalla samalla maanoikeudelle isällisen kehoituksen jakaa oikeutta sekä rikkaille että köyhille ja tehdäkseen maanoikeuden syrjäyttämisen tästä lähtien mahdottomaksi, rajoittaa hän kuninkaaseen vetoamisen vain niihin tapauksiin, joissa maanoikeuden tuomiosta ja ilmeisesti sen välityksellä haluttiin vedota vielä viime kädessä kuninkaaseenkin.⁴² Rajoittamalla näin kuninkaissa käynnin äärimmäisen vähiin ja tehostamalla lukuisia uusia kihlakuntia perustamalla paikallista lainkäyttöä ja oikeusturvaa tavalla, jolla ei ole vastinetta keskiajalla, alistaa nuori unionikuningas johdonmukaisuudellaan ja päättäväisyydellään talonpojistommeikin säännöllisessä korkeimmassa oikeuden etsinnässä kotoisen maanoikeuden tuomiovaltaan. Edellyttämällä, että hänen v. 1414 Suomeen lähettämänsä käskyä on noudatettu, on talonpojistonkin vuosien 1407—1414 epäröinnin jälkeinen myötäytyminen kotoisen Turun maanoikeuden arvovaltaan vakiintumassa.

⁴⁰ Tämä hävinnyt ohje l. käsky viittaa selvästi vuotta 1414 varhaisemmas. Vrt. Musta kirja s. 260.

⁴¹ Musta kirja, ed. noot. main. paikka.

⁴² Erikoisesti koski tämä tapauksia, joista laki ei sanonut mitään tai joihin nähden ei maanoikeudella ollut käytettävissään varmaa tai vakiintunutta tulkintaa tai aikaisempia tuomioita.

Maanoikeus unioni-Suomen oikeudellisenä symbolina

I

Kuten fenno-skandinen unionikuningas Maunu Eerikinpoika oli Pyhän Nikolauksen päivänä — joulukuun 6:nä — v. 1344 antanut Suomelle sen ensimmäisen kokonaisnimen Österlandia,⁴³ niin muuttaa unionihallitsijan todennäköisesti Pyhän Nikolauksen juhlassa julistama Turun maanoikeus synnystään lähtien Itämaan nopeasti kulttuurimme rintamailta rannatonta erä-Suomea myöten oikeudellisesti omavaraiseksi unioni-maaksi. Pääajatus kummassakin mainitsemassamme Suomen yleisasemaa koskevassa Pyhän Nikolauksen juhlassa on aivan sama. Maunu Eerikinpojan v. 1344 Suomesta käyttämä nimi Österlandia sisältää hallitsijan toteamuksen, että Suomi muodosti erikoisen itäisen maan silloisessa fenno-skandisessa unionissa. Eerik Pommerilaisen Turussa v. 1407 ristimä maanoikeus,⁴⁴ landsrätt, jonka tuomiovaltaan hän v. 1411 ilmoittaa — ilmeisesti alusta lähtien — alistaneensa kaikki Suomen linnaläänit,⁴⁵ sisältää puolestaan hallitsijan juhlanan tunnustuksen *omavaraiseen oikeudelliseen asemaan korotetusta "maasta"* — s.o. Itämaasta — hänen hallitsemansa pohjoismaisen unionin piirissä. Poikkeuksellista loistoa antoi Pyhän Nikolauksen juhlassa julistettu Turun maanoikeuden perustamispäätös kaupungin suurkillalle, Pyhän Nikolauksen killalle, sekä itse Turun kaupungille, joka tultuaan jo aikaisemmin maamme kirkon ja hallinnon kiistattomaksi keskuksiksi, nyt korotettiin unionikuninkaan ja hänen seurueensa, Suomen kirkon ja rälssimiesten sekä varmaan porvariston ja

⁴³ Vrt. lähemmin J. JAAKKOLA: Kuningas Maunu Eerikinpojan unionipolitiikasta... ja Itämaan synnystä s. 353 ja seur.

⁴⁴ Vrt. maanoikeuden syntyäikaan nähden lähemmin J. JAAKKOLA: Suomen myöhäiskeskiaika I s. 94.

⁴⁵ Musta kirja s. 242.

talonpojiston edustajienkin läsnä ollessa omavaraisen Itämaan oikeudelliseksi sekä aivan uudessa mielessä sen poliittiseksi jopa kansalliseksi kulttuurimetropoliksi.

II

Edellä lyhyesti todettu unionihallituksen puuttuminen Suomen oikeuselämään sekä se epäröinti, jota vanhojen perinteiden varainen maamme rälssi, kirkko, porvaristo ja talonpojisto uuden syvälle ja laajalle ulottuvan oikeusreformin edessä tunsivat, osoittavat vakuuttavasti, ettei Turun maanoikeuden synty voi johtua meikäläisistä intressipiireistä, vielä vähemmän vasta vaatimattomaksi arkkiteiniksi kohonneen Maunu Tavastin oletetusta henkilökohtaisesta vaikutuksesta. Esitettyjen tosiasian valossa muodostaa Turun maanoikeus kruunun siinä oikeudellisessa reformiohjelmassa, joka *unionihallinnon taholta* varjostaa Suomea ja joka pohjimmaltaan sisältää nuoren unionihallitsijan puolelta väistyvän kuningatar Margaretan maahamme kohdistuvan poliittisen "testamentin" toimeenpanon. Kiistattomaksi tosiasiaksi jää myös, että uuden maanoikeuden perustamiskauden suurimman murroksen sai Turun voudin Klaus Lydikenpoika Djäknin ja laamanni Klaus Flemingin ohella kokea tässä yhteydessä liiaksi unohtunut piispa Bero II Balk. Mutta toisaalta tuli Maunu Tavastista, joka jo v. 1406 oli tutustunut hallitsijaansa, joka on voinut Pyhän Nikolauksen juhlassa v. 1407 toimia kuninkaansa "kanslerina" ja joka palatessaan piispaksivihkimismatkaltaan vieraili — juhlallisesti vastaanotettuna ⁴⁶ — hallitsijansa luona, suuren Margaretan mentyä samalla kertaa sekä elävä side unionivallan ja uuden unioni-Suomen välille että tämän ja muodollisesti hahmoutuneen Turun maanoikeuden suurimittaisin kirkolliskansallinen kehittäjä.

⁴⁶ H. G. PORTHAN: Opera Selecta II s. 369.

REFERAT

Prof. Dr. JALMARI JAAKKOLA: Über die Anfänge des Landrechts von Turku.

Die zentrale und alles überragende Stellung, die Bischof Magnus Tawast in der finnischen Geschichte des 15. Jahrhunderts zuerkannt wird, hat im allgemeinen Bewusstsein seinen Namen auch mit der Gründung des Landrechts, Landsrätt, von Turku in Verbindung gesetzt.

In vorliegender Untersuchung möchte der Verf. nachweisen, dass das Landrecht von Turku die Krone der Reform des finnischen Rechtswesens ist. Diese Reform gehörte wiederum zum Program der Unionsregierung, das mit der Ernennung des Dänen Klaus Fleming zum Landrichter, Lagman, Finnlands eingeleitet wurde.

Diese Ernennung stand in krassem Widerspruch zu den Forderungen des finnischen Adels (*rälssi*, d.h. die steuerfreien Grundbesitzer) von 1386 hinsichtlich der Nationalität des Landrichters. Zugleich war sie dem Adel ein Schlag ins Gesicht, weil der vorherige Landrichter aus diesem Stand erwählt worden war. Die Front des Adels wurde durch die Unionsregierung gespalten, indem diese im Jahre 1405 dem Turkuer Vogt Jöns Anders Sohn die Vollmacht zur königlichen Rechtspflege in Finnland verlieh und im Jahre 1407 Klaus Lydikes Sohn Djäkn zum Richter des Gerichtssprengels Nordfinnland (Norrfinne) ernannte. Nachdem der König im Dezember 1407 während seines Aufenthaltes in Turku den Adel organisiert hatte, musste dieser sich dem neuen Rechtswesen unterwerfen.

Weil die Kirche auf ihren alten Reichs-Privilegien bestand, sah der König der Union sich dazu genötigt, zwei seiner Getreuen zu entsenden, um den Bischof zur neuen unionistischen Rechtspflege zu bewegen. Das Urteil vom 10. Juni gibt zur Kenntnis, dass der bisher widerspenstige Bischof sich vor dem König beugte. Dieser Vereinbarung gemäss wurde auch die Kirche spätestens während des im Jahre 1407 stattfindenden Besuches des Königs dem Landrecht unterstellt.

Auch nach der Gründung des neuen Landrechts, dessen Tagungen alljährlich eine Woche vor der im Sommer gefeierten Translation des St. Henrik, des finnischen Nationalheiligen, stattfanden, fürchtete die Stadt Turku ein Beschneiden ihrer Privilegien sich in der höchsten Rechtsinstanz unmittelbar an den König zu wenden. Durch dessen und des Landrechts konsequente Einstellung wurden jedoch die Städte

sowie die Angelegenheiten der städtischen Gerichtshöfe dem Landrecht unterstellt.

Die misstrauischen und eigensinnigen finnischen Bauern wie auch die Bürger gingen aber auch nach der Gründung des eigenen Landrechts herkömmlicherweise weiterhin "zum König". Durch eine Verordnung aus dem Jahre 1414 unterwarf der König in Übereinstimmung mit dem Landrecht auch die Bauern der neuen einheimischen gerichtlichen Oberhoheit, indem er bestimmte, dass nur vom Landrecht behandelte Fälle dem König unterbreitet werden durften. Dadurch wurde das Landrecht zum rechtlichen Symbol des neuen Union-Finnlands.

Wie aus dem oben Dargelegten hervorgeht, stammte die Anregung zur Gründung des Landsrechts von Turku nicht aus hiesigen Kreisen, noch weniger von Magnus Tawast, der noch im Jahre 1407 das anspruchslose Amt eines Erzdiakons bekleidete. Erst nach seiner im Todesjahre der grossen Königin Margarethe (1412) erfolgten Ernennung zum Bischof Finnlands wurde Magnus Tawast das lebendige vermittelnde Glied zwischen dem neuen Unions-Finnland und der Unionsregierung und zugleich der grosse kirchlich-völkische Förderer des Landsrechts von Turku.